

SOLIQ NAZORATINI TASHKIL ETISHNING XORIJ TAJRIBASI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil izlanuvchisi

Ro'ziqulov Shunqor Tohir o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada soliq organlari tomonidan tekshirish va soliq to'lovchilar faoliyatini nazorat qilish amaliyotini takomillashtirish orqali ularning mumkin bo'lgan soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash, adolatli soliqqa tortishni ta'minlash va pirovardida soliq tizimining umumiy samaradorligiga hissa qo'shish imkoniyatlarini oshirishi mumkinligi organilgan va xulosalar shakllantirilgan. Maqolada xorijiy tajribalarni O'zbekiston sharoitida tatbiq etishning afzalliklari va muammolari yoritilib, milliy soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq tushumlari, tahlila-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, ilg'or axborot-kommunikasiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq tizimining samarali faoliyat yuritishi soliq to'lovchilar faoliyati ustidan amalga oshiriladigan soliq nazoratining mukammal tashkil etilishiga bevosita bog'liqdir. Soliq nazorati davlat moliya siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u byudjet daromadlarining barqarorligini ta'minlash, soliq qonunchiligiga rioya etilishini nazorat qilish hamda soliq intizomini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, soliq to'lovchilar faoliyatini soliq nazorati orqali tartibga solishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Soliq nazoratining asosiy vazifasi soliq undirishning qonuniyligi va samaradorligini ta'minlashdan iborat deb e'tirof etilishi kerak. "Soliq to'lovchilarning vijdonlilik darajasini yetarli darajada xolislik bilan baholash imkonini beradigan rasmiy yagona mezon tizimining mavjud emasligidir. Ushbu holatning oqibatlari zamonaviy shakldagi ichki soliq nazorati tizimiga xos bo'lgan sezilarli sub'ektivizm va so'nggi o'n yillikda sodir bo'lgan soliq nizolari sonining keskin o'sishidir"¹.

Soliq nazorati soliq organlari tomonidan soliq to'lovchilarni, soliq solish ob'ektlarini va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni, byudjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga tushayotgan tushumlarni hisobga olish, soliq tekshiruvlari, soliq monitoringi va soliq to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa shakllarda amalga oshiriladi."² Ushbu qonunni yaratishida va soliq nazoratiga ta'rif berilishida ko'p xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilgan.

AQSh soliq tizimi tajribasidan foydalangan holda soliq nazoratini tashkil etish va uning huquqiy me'yoriy asoslarini ko'rib chiqamiz. AQShda soliq nazorati, shu jumladan soliq tekshiruvlari AQSh qonunchiligida belgilangan tashkilot – AQSh soliq boshqarmasi (IRS) tomonidan amalga oshiriladi. Bu boshqarma AQSh Moliya vazirligi tarkibiga kiradi.³ Soliq tekshiruvi ob'ektini tanlash metodologiyasi soliq to'lovchilarni tanlashning turli usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina xorijiy mamlakatlarda soliq organlarining nazorat ishlarida soliq to'lovchilarni tasodifiy va maxsus tanlash usullari kombinatsiyasi qo'llaniladi. Ammo rus amaliyotidan farqli o'laroq, chet elda bu usullarning nisbati butunlay boshqacha. Masalan, AQShda soliq

¹ Комарова Е.И. Развитие налогового контроля в России и оценка его эффективности // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 1 (ч. 1)

² Ўзбекистон Республикасининг "Давлат солиқ хизмати тўғрисида"ги (янги таҳрири) Қонун лойиҳаси. <https://regulation.gov.uz/uz/d/67058.9.09.2022>.

³ Книга Данных Налогового управления США за 2019 год <https://www.irs.gov/ru/about-irs/the-agency-its-mission-and-statutory-authority>. 9.09.2022.

to'lovchilar umumiy sonining atigi 0,05 foizi tasodifiy tekshiruvlar orqali tekshiriladi⁴. "Soliqlar sivilizatsiyalashgan jamiyatning narxidir" - AQSh Ichki daromad departamenti (IRS) fasadidagi yozuv. Amerika Qo'shma Shtatlardagi federal soliq organi - Ichki daromad xizmati (IRS) hisoblanadi. Sub'ektlar darajasida shtatlarning soliq organlari faoliyat yuritadi. IRS G'aznachilik departamenti tomonidan nazorat qilinadi, soliq qonunchiligiga rioya etilishini nazorat qiladi, barcha taqdim etilgan soliq hisobot shakllaridagi ma'lumotlarning to'g'riligi va to'liqligini nazorat qiladi va AQShda daromad solig'i, sovg'a solig'i bo'lgan federal soliqlarni yig'ish uchun javobgardir⁵.

Bundan tashqari, IRS soliq qonunchiligini buzuvchining faoliyatini cheklash bo'yicha juda keng vakolatlarga ega. IRS soliq to'lovchining bank hisobvarag'ini yoki mol-mulkini olib qo'yish huquqiga ega, soliq deklaratsiyasini taqdim etmagan taqdirda, inspektor soliq to'lovchining daromadlari to'g'risida boshqa manbalardan ma'lumot olish va soliqni mustaqil ravishda hisoblash huquqiga ega. Qonunni ayniqsa g'arazli buzgan taqdirda, soliq organlari uning korxonasini yopish yoki faoliyatini to'xtatib turish, ish haqidan soliq summasini ushlab qolish, xususiy amaliyot bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish huquqiga ega. Bunday soliq to'lovchiga nisbatan banklar kredit berishni rad etishga haqli.

Mamlakatimizda soliq nazorati amaliyoti uchun Fransiyada soliq nazoratini tashkil etish tajribasini o'rganish juda muhim. Fransiya soliq kodeksida soliq to'lashda bo'yin tovlashni nazorat qilishning barcha zarur choralari ko'rilgan. Fransiyada soliq kodeksi har yili "Budget to'g'risida"gi qonunni tasdiqlashda yangilanadi.⁶ Tekshirishlar har bir soliq bo'limida

⁴ Яковлев Д. И. Проблемы правового регулирования проведения камеральной и выездной налоговых проверок // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2020. – №. 1 (132).

⁵ Шешукова Т.Г., Баленко Д.В. Развитие налогового контроля: опыт зарубежных стран // Вестник Пермского университета. Экономика. 2013. № 3(18). С. 122-128.

⁶ Шешукова Т.Г., Баленко Д.В. Развитие налогового контроля: опыт зарубежных стран. Вестник

tashkil etilgan soliq to'lovchilarga bildirishnomalar yuboradigan markazlar zimmasiga yuklatilgan deklaratsiyalarni tekshiradi. Soliq xodimlari ikki turdagi nazoratni amalga oshiradi. Ular o'z ish joylarida deklaratsiyalar bilan ishlaydi (kameral nazorati). Ma'lumotlar bazasida mavjud ma'lumotlar taqdim etilgan ma'lumotlar deklaratsiyalar bilan taqqoslanadi, nomuvofiqliklar ko'pincha ushbu bosqichda topiladi va inspektor soliq to'lovchilardan tegishli tushuntirishlar talab qiladi. Sayyor soliq tekshiruvlari soliq to'lovchi tomonidan soliqlarni yashirish alomatlari borligiga gumon qilinganda o'tkaziladi. Germaniyada soliq nazorati Moliya vazirligining maxsus organi bo'lgan soliq politsiyasi "Shtoyfa" tomonidan olib boriladi. Tezkor-qidiruv bo'linmalari va "Shtoyfa" tergov apparati xodimlari daromadlarni yashirish va soliq to'lashdan bo'yin tovlash bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish bilan shug'ullanadi.⁷

Hozirgi vaqtda Xitoy soliq tizimi 25 turdagi soliqlardan iborat. Shu bilan birga, butun tuzilmani ikkita soliq organi boshqaradi: markaziy va mahalliy davlat soliq idoralari.

Xitoyning davlat soliq tuzilmasi ishonchli tarzda dunyodagi "eng sog'lom" tuzilmalardan biri deb atash mumkin. Buning sababi shundaki, mamlakatimizda sanoat majmuasi muvaffaqiyatli rivojlanib bormoqda, "soliq to'lashdan bo'yin tovlash", "yashirin iqtisodiyot" kabi tushunchalar mavjud emas. Bundan tashqari, Xitoyning umumiy aholisi 1,5 milliard kishiga yaqinlashmoqda va mehnatga layoqatli fuqarolar har oy o'z daromadlarining $\frac{1}{4}$ qismini davlat g'aznasiga to'laydilar. Xitoyda soliqlar nafaqat jismoniy shaxslar va tashkilotlar tomonidan, balki Xitoyda ishlayotgan chet el fuqarolari tomonidan ham to'lanadi. So'nggi qonunchilik o'zgarishlariga

Пермского университета. Экономика. 2013 Вып. 3(18)

⁷ Базедов П., Шахиджаниян Р.Г. Справочник. Налоговая система Германии. Декларация налогоплательщика. - М.: Полиглоттум, 2005. - 208 с.

ko'ra, ular soliq rezidentligining 183 kunlik chegara qoidasiga bo'ysunadi. Bu davlat foydasiga pul mablag'larining muntazam aylanishini ta'minlaydi. Xitoy davlat byudjetining qariyb 95% soliq tushumlari hisobidan shakllantiriladi⁸.

Xitoyda soliq tekshiruvlarini o'tkazish soliq inspeksiyalari - soliq organlari huzurida tashkil etilgan maxsus bo'linmalarning yurisdiksiyasi ostida. XXRda soliq inspeksiyalari soliq organlari tizimining barcha darajalarida mavjud: okrug (okruglar yoki shaharlar) miqyosidagi soliq idoralaridagi tekshiruvdan tortib XXR Davlat soliq boshqarmasi (GGNU XXR) inspeksiyasigacha. Qoidaga ko'ra, tekshirishlarni o'tkazish soliq to'lovchi ro'yxatga olingan soliq organidagi tekshirish vakolatiga kiradi. Binobarin, aksariyat korxonalarda tekshiruvlar tuman (tuman) inspeksiyalari tomonidan amalga oshiriladi. Qiyin vaziyatlarda (faoliyatning keng ko'lamligi va undirilishi mumkin bo'lgan katta miqdordagi soliqlar, soliq huquqbuzarliklarining og'irligi va takrorlanishi va boshqalar tufayli) yuqori turuvchi soliq inspeksiyasi tomonidan tekshiruv o'tkazilishi mumkin⁹. Amaldagi qoidalarga ko'ra, inspeksiyalar rahbar tomonidan tasdiqlangan soliq tekshiruvlarini o'tkazish bo'yicha yillik rejani tuzishlari shart. Korxona soliq tekshiruvi rejasiga quyidagilar natijasida kiritilishi mumkin: a) soliq to'lovchini tekshirish rejasiga maqsadli kiritish; yoki b) soliq to'lovchilar ma'lumotlar bazasidan tanlash.

Soliq inspeksiyalari tadbirkorlik sub'ektlarida muayyan shubhalar mavjud bo'lsa, tekshirish rejasiga kiritishlari shart. Ular bir nechta sabablarga ko'ra paydo bo'lishi mumkin: a) tashkilotning moliyaviy ko'rsatkichlarining odatdagidan sezilarli darajada og'ishi; b) mumkin bo'lgan huquqbuzarliklar

⁸ Налоговые проверки в Китае. Налоги Китая. Основные направления деятельности налоговых органов Китая. <http://topuch.ru/osnovnie-napravleniya-devyatenosti-nalogovih-organov-kitaya/index.html>. 9.09.2022.

⁹ Павел Бажанов. Налоговые проверки в Китае: основные правила. 09.11.2020 <https://chinalogist.ru/articles/nalogovye-proverki-v-kitae-osnovnye-pravila-19361>

to'g'risida boshqa soliq organlaridan, boshqa davlat organlaridan, tashkilotlardan va telefon orqali ishonch telefoni orqali ma'lumot olish. Bundan tashqari, tekshirish rejasini tuzishda soliq inspeksiyalari jamoat mulki bo'lgan tashkilot to'g'risidagi ma'lumotlarni, shu jumladan soliq to'lovchi tashkilotlarning o'zlarining press-relizlarini hisobga olishlari mumkin.

Agar ma'lum shubhalar bo'lmasa, korxona tekshirish rejasiga lot bo'yicha kirishi mumkin - ma'lumotlar bazasidan tasodifiy tanlash natijasida. Lot bo'yicha tanlash umumiy yoki maqsadli bo'lishi mumkin. Birinchi holda, tanlov soliq to'lovchilar va soliq agentlarining butun ma'lumotlar bazasi bo'ylab amalga oshiriladi - Xitoyda ko'plab korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar ro'yxatdan o'tganligini hisobga olsak, bunday tanlov natijasida auditdan o'tish imkoniyati past.

Ikkinchi holda, soliq inspeksiyalari soliq to'lovchilar guruhini ma'lum parametrlar bo'yicha (masalan, korxona turi, tarmoq, faoliyat ko'lami, moliyaviy ko'rsatkichlar, rentabellik koeffitsienti va soliq yuki bo'yicha) tanlashi va tekshirish uchun tashkilotlar ro'yxatini tanlashi mumkin. bu guruh. Bunday holda, tekshiruvdan o'tish imkoniyati soliq inspeksiyasi tegishli yil uchun qanday ustuvorliklarga bog'liq bo'ladi.

Rossiya Federatsiyasida har qanday soliq tekshiruvlari kompaniyaning soliq hisobotida (deklaratsiyalar va hisob-kitoblarda) ko'rsatilgan ma'lumotlarini tashkilotning haqiqiy faoliyatining haqiqiy holati bilan taqqoslash orqali amalga oshiriladi¹⁰.

Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksining 82-moddasida qonun chiqaruvchi soliq nazoratining huquqiy ta'rifini belgilab qo'ygan, yuqoridagi

¹⁰ Воронов, А. Е. Налоговый контроль в РФ / А. Е. Воронов. – Москва : Лаборатория книги, 2012. – 124 с. – Режим доступа: по подписке. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=141377> (дата обращения: 09.09.2022). – ISBN 978-5-504-00847-9. – Текст : электронный.

moddaning qoidalariga muvofiq soliq nazorati - bu vakolatli organlarning soliqlar va yig'imlar to'g'risidagi qonun hujjatlariga belgilangan tartibda rioya etilishini nazorat qilish bo'yicha faoliyati. Rossiya Federatsiyasining Soliq kodeksi bilan Vakolatli organlar tarkibiga soliq organining mansabdor shaxslari, shuningdek ushbu faoliyatni samarali amalga oshirish maqsadida soliq tekshiruvlarini, soliq to'lovchilarni hisobga olish va soliq nazoratining boshqa shakllarini o'tkazishga hissa qo'shadigan boshqa shaxslar kiradi. Xususan, soliq tekshiruvlarini o'tkazishga yordam beradigan organlarga quyidagilar kiradi: bojxona organlari, ichki ishlar organlari, tergov organlari va Rossiya Federatsiyasining davlat byudjetdan tashqari jamg'armalarini boshqarish organlari, shuningdek, agar xalqaro shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa, xorijiy davlatning vakolatli organi.¹¹

Rossiya Federatsiyasida soliq organlari ikki turdagi soliq tekshiruvlarini o'tkazadilar: kameral va sayyor soliq.

- Kameral soliq tekshiruvi - bu soliq inspektori tashkilotning o'zi nazorat qiluvchi organlarga taqdim etadigan hujjatlar, shuningdek, fiskal organlarda mavjud bo'lgan ma'lumotlar asosida muntazam ravishda o'tkazadigan tekshirish. Kassa tekshiruvini o'tkazish tartibi Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksining 88-moddasida belgilangan¹². Kamera tekshiruvlari.

Sayyor soliq tekshirishning maqsadlari:

- soliqqa oid huquqbuzarliklarni aniqlash va oldini olish;
- soliqlar va yig'imlar bo'yicha qonunchilik me'yoriy-huquqiy hujjatlarga rioya etilishini nazorat qilish;
- to'lanmagan yoki to'liq to'lanmagan soliq va penyalarni undirish;

¹¹ ФЗ «Налоговый кодекс РФ» от 31 июля 1998 г. №146-ФЗ

¹² ФНС России. 2022. URL: https://www.nalog.gov.ru/rn77/news/activities_fts/11944736/

- agar buning uchun asoslar mavjud bo'lsa, soliq sanksiyalarini qo'llash.

Statsionar soliq tekshiruvini o'tkazish tartibi auditorlarning tashkilotga bevosita ketishini nazarda tutmaydi va unda faqat Federal Soliq xizmati ishtirok etadi. Nazorat qiluvchi organlarning bunday auditni o'tkazishdagi vakolatlari cheklanganligi sababli, kompaniya unda faol ishtirok etishni talab qilmaydi.¹³

Xulosa va takliflar.

Soliq to'lovchilar faoliyatini nazorat qilishda riskka asoslangan yondashuvlarni keng joriy etish, raqamli soliq nazorati vositalarini rivojlantirish hamda soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish orqali soliq nazoratining samaradorligini oshirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси-Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

¹³ Камеральная налоговая проверка. Ст. 88.
http://nalog.garant.ru/fns/nk/6f1c6ca78c7f356c4f502d5a4aeec0e5/#block_88

URL: